

Csepreg, egy nyugat-dunántúli történelmi város

Csepreg környéke földrajzilag a nyugat-magyarországi peremvidék része. Itt találkozik egymással az Alpok keleti lábánál elkerülő dombvidék és a magyar Kisalföld. A terület a Rába-Rábca vízgyűjtő rendszeréhez tartozik. A környék legnagyobb folyója a Répce. A Bucklige Welt-nek nevezett ausztriai dombvidéken ered és az újkori szabályozást megelőző korokban Kapuvártól északra a Hanság mocsaraiba ömlött. A modern korban medrét utóbbi helyen egyesítették a Kis-Rábaéval, innen Rábca néven folyik tovább Győrig, ahol a Mosoni-Dunával találkozik. A Répcenek lehetett eredetileg a szláv Rábca is a neve. A folyó felső szakaszát a Locsmánd melletti dombokig számíthatjuk. Középső szakaszát – amely Zsirától Dénesfa környékéig tart – értjük Csepreg közvetlen vonzáskörzetén. Nagyjából ez volt az újkori csepregi járás. Ezt a területet ma Répce-síknak hívják. A folyó jobbparti oldalán nyugatról keletre egyre alacsonyabb dombhátak sorakoznak. Ezek Répceszentgyörgytől fogva már csak magaspart jellegűek, majd belesimulnak a Kisalföldbe. A Répce középső szakaszának baloldali fontosabb mellékvizői a Metőc- és a Pós-patak. Jobb oldalról a Boldogasszony-patak, az Ablánc-patak és a Kőris-patak vizét veszi föl.

A terület útviszonyai a római-korra vezethetők vissza. A Savariát Scarbantiával (Szombathelyt Sopronnal) összekötő főút területünktől nyugatabbra húzódott, Répcekethelynél (Mannersdorf) lépte át a Répce-t. Azonban elképzelhető, hogy egy másik Savaria-Scarbantia összekötő út nagyjából a mai Szombathely-Csepreg-Zsira-Sopronkeresztúr-Sopron vonalat követhette. Jellemző, hogy a fontosabb központokat összekötő utak nagyjában-egészében ugyanott húzódtak, mint ma. A Répce-völgyét követő út a balparton halad. Ez a korai Árpád-korban Locsmándot kötötte össze Kapuvárral. A mai 84-es számú főút – amely Béctől tart a Balaton térsége felé – szintén jelentős múltra tekint vissza. A Kőszeget Fertőszentmiklóssal összekötő út a mai Zsiránál (annak Salamonfa részénél) keresztezi a Répce-t.

Csepreget lényegében elkerülik a fontosabb távolsági utak. A település kialakulását elsősorban a Répce átkelője magyarázza, az itt kialakuló település fő tengelyeit a Sárvár-Kőszeg és a Szombathely-Sopron utak alkották. Szombathellyel a Tömördön át vezető 22 km-es út köti össze. Sopron felé Zsirán és Fülesen (Nikitsch) át vezetett közvetlen összeköttetés (35 km). Kőszegre Horvátzsidányon át vezet az út (15 km). Sárvár irányában Acsádon keresztül visz a legrövidebb, 32 km-es út.

Az első tartós emberi megtelepedés nyomait - mint a tágabb környéken mindenütt - a középső Répce-völgy körzetében is az újkőkorból, 7-8 ezer évvel ezelőtről ismerjük. Ebből az időszakból származó településnyomok a Csókarigó dűlőben, egy hajdani ártéri szigeten kerültek elő. Ugyanezen korszakban az Ablánc és a Boldogasszony-patak völgyében is keletkeztek települések. Gyakorlatilag azóta beszélhetünk a terület folyamatos lakottságáról. A bronzkor elejéről származó, zsugorítottan fekvő csontvázakat rejtő temetőt és közelében egy lakóház maradványait tárták fel az Öreg-Répce melletti egykori kavicsbánya területén. A sírokból többek között baltikumi eredetű borostyángyöngy került elő, bizonyítva, hogy a környék távolsági kereskedelmi kapcsolatai is minimum 4 ezer éves múltra tekintenek vissza. A kelta korból származó legszebb lelet egy a helyi múzeumban látható hólyagos karperec-töredék. Ezt erdőtelepítés közben találták az Ablánc-patak és Répce közti területen.

Téves az a régebbi felfogás, amely Csepreget a Savaria és Arrabona (Szombathely és Győr) közti úton fekvő Bassiana nevű római településsel próbálta azonosítani. A római-kori települések helyét csak régészeti megfigyelések alapján tudjuk lokalizálni. A középső Répce-völgy mindenesetre a római korban éppúgy lakott volt, mint az azóta eltelt évszázadokban. Ez a lakosság azonban nem lehetett kontinuus, mert egyetlen római eredetű helynév sem maradt fenn a területen. Csepreg előzményeként jelentős római települések lehettek a Répce évezredek óta ismert átkelőjének két oldalán. A folyó jobbpartján nagyméretű téglaegető kemence került elő. A balparti ún. Szentkirályi-malomnál pedig villaépület részletét tárták föl. Bella Lajos 1891-ben az Izabella-majortól nyugatra egy római sírt feltárásáról tudósított (SRTÉ 1891. 72.).

Avar harcosok 8-9.századi sírjait ismerjük egy Meggyespuszta közelében művelt kavicsbányából. Jellegzetes késő avar, indás díszítésű övveretek, ékszerek, egyéb sírleletek származnak innen.

A magyar törzsszövetség dunántúli foglalását közvetlenül megelőző évtizedekről igen keveset tudunk. Ekkoriban vidékünk a keleti-frank királysághoz, a későbbi Németország elődjéhez tartozott. Azon kevés helység egyike, amelyet a karoling Pannonia területén lokalizálni tudunk, éppen a Répce-vidéken, Csepreg határának szélén található. A "Conversio Bagvariorum et Carantanorum" című korabeli forrás említi, hogy 865-ben - vagy néhány évvel később - Adalwin salzburgi érsek felszentelt egy templomot Ablanzában. Nem nehéz ráismernünk a későbbi Ablánc falu (ma már csak malom) nevére. Sajnos, még nem azonosították pontosan a 9. századi templom helyét és maradványait. Amikor honfoglaló ősaink birtokba vették a területet ez is arra a sorsra juthatott, amiről Theotmár salzburgi érsek IX. János pápához írt leveléből értesülünk: a honfoglaló magyarok "felgyújtották Isten egyházait és minden épületet elpusztítottak".

Az egyetlen vidékünkön feltárt, szakonyi honfoglaláskori temetőn kívül a jellegzetes helynevek tükrözik leginkább a 10. század viszonyait. Vidékünkön éppúgy, mint az ország más részein megtalálhatók a honfoglaló törzsek és a vezérek, fejedelmek, valamint szolgálónépek nevéből képzett helynevek. Ezek segítséget nyújthatnak – ha mégoly hipotetikus is – a korszak történeti rekonstrukciójához.

A törzsek közül a Tarján, a Kér és a Megyer neve fordul elő a közvetlen környéken. Ma is élő településnévben a Kér (Nemeskér, Újkér), a Tarján (Bő és Simaság közti dűlőnév), a Megyer pedig egy ma már nem létező falu nevéként (Kürtösmegyer, Iván vidékén). A Berény helynév (Iklandberény) feltételezhetően egy a magyarsághoz csatlakozott török néptörzsek emlékét őrzi. A vezérek közül a legkorábbi csoportot a sejtetően a honfoglalók generációjához tartozó Huba (Bük és Bő közti elpusztult falu), Lád (Ládony) és Ond (a mai Und) vezérek utaló helynevek jelentik. Hogy az egyes szállásokat több generáción át használták, jól jelzi az a tény, miszerint a Lád nemzetségbe tartozó Kál (Sajtoskál) szálláshelye található Lád (Ládony) mellett. Ugyanez elmondható Huba és Szemere szállásairól is. Györffy György szerint a Répce mentén Huba vezér, majd leszármazottja, Szemere rendelkezett volna ún. szállásváltó útvonallal. A kép összetettebb lehetett, mert két másik vezéri nemzetség (Ond vezér és a Lád-nemzetség) is szálláshellyel bírt a területen a 10. század első felében.

Az Árpádok megjelenésére a Répce menti vidéken valószínűleg csak a 10. század közepén került sor. A 948-ban Bizáncban, VII. Konsztantinosz császárnál Bulcsú vezérrel együtt látogatást tevő Tormás hercegnek, Árpád egyik dédunokájának lehetett szállása a későbbi csepregi határon belüli Tormás pusztán. Közvetlen közelében egy Géza fejedelemre utaló

(azóta elpusztult) falu neve (Dicsk) is megtalálható. Az ő korában kerülhetett sor a korábban talán valamelyik vezér (Huba, Ond?) nemzetsége által birtokolt nagy locsmánci sáncvár uralkodócsalád általi birtokbavételére. Ezt jelezheti a szomszédos Sarud helynév, mely Géza feleségére, Saroltra utalhat. Aligha véletlen, hogy szomszédságában található a Szent István pogány nevét őrző Vajk (Bajka) helynév is, a mai Ólmod helyén.

Jellegzetes honfoglaláskori személynév Csepreg is (török jelentése: "borsepró"). Az ártó szellemek megtévesztését szolgáló törökös névadás jellegzetes példája a név. A legrégebbi puszta személyneves típushoz tartozik. Eredete feltétlenül a honfoglalást közvetlenül követő időkre nyúlik vissza. A környéken egyébként ez a legjellemzőbb helynévtípus. Minden bizonnyal a honfoglaló harcos középréteg leszármazottja volt a Répce-vidék későbbi nagyszámú kisnemese. A Répce vízjárta, dús fűvű rétjei a nagyállattartó, részben nomadizáló honfoglaló harcos réteg megtelepedésének ideális helyszíne volt.

Az államszervezéskor a környék Sopron megyéhez, azon belül is a locsmánci kerülethez került. Locsmánci várjobbágyok éltek pl. a később Csepreg határába olvadt Gatály nevű faluban is. Egyházigazgatási szempontból a csepregi plébánia a győri püspökség locsmánci főesperességéhez került. Legrégibb régészeti ismert egyházas helyünk a mai város határában a 12. században már funkcionáló szentkirályi templom volt az Öreg Répce kanyarulata melletti balparti magaslaton. Helyén ma az Öreg Malom Hotel parkolója van. A Boldogasszony kápolna helyén 1861-ig állt templom feltehetően még korábbi lehetett.

A mai város határában két kis Árpád-kori vármaradványról tudunk. Csepreg központjától nyugatra 3 km-re található a Ruzsa-hegyen a jelenleg Csúsztatónak nevezett erdőrész. A Boldogasszony-patak völgyének kiemelkedő pontján rendkívül előnyös fekvésű domb, amely közvetlenül a Kőszeg-Csepreg út fölé magasodik. Valószínűleg a középkori - az azonos nevű nemzetség nevét viselő - Gatály faluhoz kötődhetett. Az erdővel borított domb tszf. magassága 233 m, 30 m-es relatív magassággal rendelkezik. Megközelíthető a csepregi Bene-hegyi tó nyugati partjáról induló, a Ruzsa-hegyi szőlők közt vezető, a dombgerincen haladó földúton keresztül. Miután leirtották a területet korábban borító sűrű fenyőerdőt, jól lehetett látni, hogy ott egy 7 x 6 m alapterületű ovális alakú középső dombot egy kb. 2 m mély, 8-10 m széles szárazárokka vetek körül. Ennek külső oldalán az árokásáskor kidobott földből ún. "külső sánc" képződött. Egyike legkisebb Árpád-kori várainknak. A várhelyen Árpád-kori edénytöredékeket, átégett tapasztás töredékeket és csontokat találtak.

Csepreg alsóvárosi részén, az ún. Malomkertben, az egykori Répce-meder partján található egy jelenlegi állapotában 1 m magas és 8 m átmérőjű, csonkakúp alakú - sejtetően - középkori motte (földhalomvár)-domb jórészt elhordott, elegyengetett maradványa (egykor jóval magasabb lehetett). A halmot egy 45 x 30 m-es lekerekített trapéz alakú területet körbevevő alacsony földtöltés övezte. Ennek déli és keleti szakasza földmunkák következtében napjainkra megsemmisült. A nyugati és északi oldal viszont még látható. A kis domb távolsága a középkori eredetű Szent Katalin templomtól 400 m. Keleti szélén egykor a Kis-Répce medre húzódott. A középkori birtoktörténeti adatokból arra következtethetünk, hogy az 1156-ban hazánkba költözött Frankóiak építménye lehetett. A területen Árpád-kori edénytöredékeket találtak.

Csepreg, amely kezdettől a legfontosabb és legnagyobb lehetett a vidék települései között, írott forrásokban csak 1255-ben bukkan föl. Királyi hospesek (vendégek) által lakott voltáról 1257-ből értesülünk. Civitasként (városként) említik 1348-ban, majd 1357-ben is. Igen sokat mondó a város 1362 előtről ismert címere. Ez a háromtornyos városfalat ábrázoló típussal

egyezik meg. A hasonló címerek kivétel nélkül várral rendelkező igazgatási központoknál ismertek (Sopron, Pozsony, Székesfehérvár, Zágráb, Buda). Az 1360 táján kiadott városi oklevelet Tamás bíró és az esküdt polgárok a csepregi közösséggel együtt adták ki. 1451-ben hasonló ábrázolású, de kisebb pecséttel erősítette meg a város egy oklevelét. Ugyanilyen pecsétképet használt Csepreg később, az újkorban is.

Gyakran Csepreg mellett tartottak nádori és egyéb közgyűléseket, megyegyűléseket a városon kívüli Boldogasszony templom körül. A városban – a külterületi Szentkirályt nem számítva – két plébánia volt, ami még nagyobb városok esetében is ritkaságnak számít. Csepreg egyike volt Magyarországnak legnépesebb mezővárosainak. Egy 1522-es adat alapján kb. 1650 lakossal számolhatunk. A település jelentőségét mutatja, hogy Zsidó utcája volt. A későközépkorban - a hazai városok többségétől eltérően - polgármester, bíró és későbbi adatok alapján 12 esküdtből álló tanács állt a város élén. A mezővárosoknál szokatlan polgármesterség Kubinyi András feltételezése szerint Sopron hatását mutathatja. Egy 1451-es oklevél tanúsága szerint Sopron, Kőszeg, Csepreg, Rohonc, Szombathely és Sárvár városszövetséget képezett.

Csepreg a Kanizsaiaknak egyik rezidenciája volt: a 15. század elejétől a 16. század második évtizedéig rendszeresen lakott itt egy-egy Kanizsai, akik tiszttartót is tartottak. 1440-1514 között összesen 11 csepregi diák iratkozott be a bécsi egyetemre.

16. század végi adat szerint évente négy országos vásárt tartottak Csepregen. Közülük a középkorból konkrétan az évente Szent Mihály-napján (szeptember 29.) tartottat tudjuk igazolni. Csütörtöki hetipiacát is gyakran emlegetik forrásaink.

Akár a nagyobb városok, a legjelentősebb mezővárosok is uralkodtak szűkebb piackörzetükön. Ennek jogi alapja is volt: a két magyar mérföldes körzeten belül aznap nem lehetett két hetipiacot tartani. Ezen - az országutak kanyarulatai miatt légvonalban kb. 13-15 km-es körön belül a városok és a nagyobb mezővárosok általában nem engedték más központi hely érvényesülését. Ez pontosan igazolható Csepreg esetében is. Üzleti kapcsolatai Csepreg polgárainak kiterjedtek Nyugat-Magyarországra, sőt a határokon túlra is. Csepreg nem véletlenül volt az egyik legnépesebb magyar mezőváros.

A mai Csepreg minden bizonnyal két külön településből olvadt össze. Erre utal a máig meglévő Alsóváros-Felsőváros névhasználaton kívül a két külön középkori plébánia, a két településrész eltérő szerkezete is. Az alsóvárosi Szent Katalin templom műemléki kutatása során előkerült egy Egervári címeres zárókő. Tudjuk, hogy az Egerváriak 1475-ben a kihalt Frankói (vagy Gős, Gősfalvi) család birtokait kapták adományba. A Frankóiak ősei Albrecht és Gottfried lovagok 1156-ban jutottak II. Géza király jóvoltából Csepreg környéki birtokaikhoz. Ezek közé tartozott a későbbi csepregi Alsóváros is. Ennek régi Csó neve is talán az oklevelekben szereplő Sárral hozható kapcsolatba, mely a család birtokközpontja volt. A településen kívüli Árpád-kori eredetű Boldogasszony templom lehetett az eredeti alsó plébánia. A Szent Katalin templom helyén egy középkori ispotály feltételezhető.

A kialakuló város határába olvasztott több addig önálló települést is. Az 1255-ben még külön említett Csékédet, a régészeti feltárásból ismert templomos falut, Szentkirályt, az Árpád-kori nemzetségnek nevet adó Gatályt, a régi Ablánc birtokot. De hasonló elpusztásodott középkori települést sejtethünk Bene, Meggyes és Tormás esetében is. E falvak beolvadására minden bizonnyal a későközépkorban került sor. A két településrész végleges egyesítésére is már a Nádasdyak 1532 után kezdődő földesurasága alatt kerülhetett sor.

Történelmi adataink arra utalnak, hogy Csepreg felsővárosa legkésőbb a 13. század közepe óta kiváltságolt - kezdetben jórészt német ajkú - királyi "hospesek" (vendégek) által lakott "civitas" (város) volt. Erre utal plébániájának - kereskedővárosokra jellemző - Szent Miklós titulusa, jellegzetes négyszögletes piactere és a település magjának szabályos utcarendszere is. A város már a 14. században okleveleket adott ki. Ebből a korai városfejlődési szakaszból származik a Magyar Nemzeti Galériában őrzött gótikus csepregi madonna-szobor. A város már ekkor is jelentős szőlőműveléssel rendelkezett, hiszen 1321-ben már hegyvámot szedtek, konkrét szőlőhegy-elnevezéseket ismerünk. 1348-ban Csepreg, Kőszeg és Rohonc stájerországi borkiviteléről értesülünk.

Csepreg 1390-ig tartozott a királyi városok sorába, ekkor Zsigmond a Kanizsai családnak adományozta. Ettől kezdve mezőváros ("oppidum") volt egészen a 19. század végéig. A Kanizsaiak - a mai felsővárosi kastély előzményét – építették ki védművekkel ellátott kastéllyá. Az építkezés befejezését sejteti, hogy Zsigmond király és felesége, Borbála királyné 1423 novemberében Csepregen időzött Kanizsai István vendégeként. Ennek apropóját minden bizonnyal Kanizsai László és a királyné unokahúga, Garai Dorottya esküvője adta. Várkastélyként először 1509-ben hallunk az épületről, amikor Kanizsai János súlyos rabságban tartott benne familiárisai által jogtalanul elfogott és kirabolt embereket. A városon kívüli Boldogasszony templomot 1452-54 között a „husziták”, vagyis osztrák és cseh zsoldosok foglalták el és erődítették meg, Hunyadi János 1454-ben ostrommal próbálta visszavenni tőlük. A csepregi várnagyokról szóló későbbi adatok már a Kanizsai féle castellumra vonatkozhattak. A Dózsa György vezette parasztfelkelés során 1514. július 9-én Sopron, Vas és Zala megye Csepregen tartott együttes közgyűlést, ahol Kanizsai Jánost kérték föl a megyék nemességének védelmére.

A város újabb virágkora a Nádasdyak idejére tehető. Nádasdy Tamás 1532-ben eljegyezte, majd 1535-ben vette feleségül Kanizsai Orsolyát, a fejedelmi méretű családi vagyon örökösneijét. Amikor Szulejmán szultán török hadai Kőszeg ostromát követően a szomszédos szakonyi mezőn táboroztak, a város annak köszönhette sértetlenségét, hogy Nádasdy ekkor éppen a törökökkel szövetséges magyar király, Szapolyai János híve volt. A Nádasdyak idején, 1549-ben egy összeírás a város kapuőrzeit említi, ami arra utal, hogy a mezőváros ekkor (s talán már korábban is) palánkkerítéssel volt körülvéve.

A 16. század közepén a lakosság evangélikus lett. Egyháztörténetileg jelentős esemény volt az 1591 június 2-3.-án tartott csepregi protestáns zsinat. Ekkor történt meg Nyugat-Magyarországon az evangélikus és a református felekezet elválása.

A Nádasdy-kastélyban tartották 1605-ben Zrínyi Miklós és Nádasdy Anna esküvőjét. Ekkor tágas palotaként jellemzik az épületet. Pár héttel utóbb, Bocskai fejedelem dunántúli hadainak parancsnoka, Némethy Gergely is ide hívta össze Sopron és a szomszédos megyék nemességét.

1621 januárjában az akkor Bethlen-párti evangélikus Csepreget feldúlta a Collalto vezette császári sereg. A 30 éves háború legsúlyosabb magyarországi pusztításának az ismeretlen nevű deák verse szerint 1223-an estek áldozatul. A két templomot ostrommal foglalták el. Különösen a felsővárosi templomban a lakosok kitartóan védekeztek a császári zsoldosokkal szemben. Ezt az tette lehetővé, hogy a templomot magas és lőrészekkel ellátott téglafal övezte, külső oldalán vizesárokkal.

A Nádasdyak sárvár-felsővidéki uradalmához tartozó Csepreg a 16. század végén, a 17. század első felében a két szabad királyi város, Kőszeg és Sopron közötti területi sáv legjelentősebb települése volt. A megelőző század után a 17. században is többször adott otthont Sopron vármegye közgyűléseinek, törvényszékeinek. De igazgatási funkciója eltörpült mindahhoz a szerephez képest, amit a térség reformáció kori történetében játszott. A reformáció térhódítása és győzelme Csepreg esetében is bonyolult, egymással összefüggésben álló társadalmi, kulturális, mentális változásokat hozott, melyek a település arculatára, társadalomszerkezetének alakulására, a városi infrastruktúrára, a funkciórendszer bővülésére is döntő hatással voltak. A város kollégiuma a térség evangélikus nemességének, polgárságának fontos oktatási centrumává vált. Az eddigi kutatások 17. század eleji diákságát 300 főnél többre teszik. A Lethenyi István által a Nádasdyak másik mezővárosából, Keresztúrról áttelepített nyomda a város demográfiai, társadalmi fejlődését drasztikusan megtörő 1621. évi mézszárlás után is jelezte a település erejét, újjászületését. A Farkas Imre nyomdája 1643-ig működött. Eddig 26 itt készült könyvet ismerünk. Több hitvitázó mű, kalendárium és imakönyv mellett talán a legérdekesebb közülük a balfi fürdőről szóló hidrológiai munka. A mezővárosi társadalom 17. század eleji erejét, dinamikáját más aspektusból, a mezővárosi iparúzóknál a céhszerveződések sora mutatja. A vargák 1611-ben, 1614-ben a szabók és a répcemelléki molnárok, 1617-ben az egy céhbe tömörült szücsök, nyergesek, szíjgyártók, fegyverkovácsok nyerték el privilégiumaikat. 1628-ban a bognárok és patkolókovácsok közös céhe, 1630-ban a kovácsok, 1643-ban a csizmadiák kaptak céhprivilégiumokat. A 17. század második felében, 1688-ban a takács céh kapott artikulusokat.

Az 1621. évi mézszárlás a nagy törés ellenére sem vetett véget a 16. század derekával kezdődött általános fejlődésnek, Nádasdy Ferenc országbíró 1643. évi katolizálása és az azzal kapcsolatos 1644-1655 közötti felekezeti alapú konfliktusok egy új korszakot eredményeztek. A mezőváros kulturális intézmény és funkciórendszerét veszítette. A század utolsó harmadában lakossága kitörési kísérlete is kudarcot vallott: a Wesselényi összeesküvésben részt vevő és ezért fej és jószágvesztésre ítélt gr. Nádasdy Ferenc országbíró javai kamarai kezelésbe kerültek. 1676-ban Csepreg pénzen kívánta szabadságát megváltani, de ez a bízató tárgyalások ellenére is kudarcba fulladt. A 18. században említett csepregi utcanevet érdemes felsorolni: Cser, Csikos, Csó, Fehér, Hosszú, Kovács, Magyar, Pap, Tímár, Ürgés és Visi utca. Nem egy közülük ma is élő és ismert elnevezés.

A 17. században Csepreg mezőváros önkormányzata élén a polgármester (magister civium) állt, őt a hierarchiában a főbíró (városbíró) követte. A két városvezető mellett 12 esküdt tevékenykedett. Egy 1662-es mezővárosi kiadmány névsorában a kisbíróval is találkozunk. A mezővárosnak két hegymestere volt. A település hivatali apparátusának meghatározó tisztviselője a jegyző, aki nagyon sokszor e feladatkörével egyidejűleg iskolamester is volt. A tisztújítások éves rendszerességgel Szent György nap (április 24.) táján történtek.

Csepreg mezőváros 2 kötetnyi, 1636-1662 közötti időszakból származó törvénykezési jegyzőkönyve maradt fenn. A mezőváros törvényszéke előtt nem csak a település lakosai pereltek, hanem első fokon itt ítékeztek a csepregi szőlőhegyekben birtokokkal rendelkező külbirtokosok – kisnemesek, jobbágyok, zsellérek – ügyeiben is. A peres feleket a kor más városokban is megfigyelhető mezővárosi gyakorlata szerint, az esetek jelentős részében ügyvédek képviselték. A perek egy része a csepregi törvényszékről a Nádasdyak sárvári úriszékére került feljebbvitelre.

A kiterjedt szőlőhegyekkel rendelkező 17. századi Csepreg a magyar városfejlődés sajátosságos alakulatába, a szőlőművelő mezővárosok kistájilag egybe nem mosható nyugat-magyarországi tömbjébe tartozott. Különös figyelmet kell szentelni – a korábbi feldolgozásokból is ismert – csepregi hegykönyvnek az 1647-1789 közötti időszakból.

Egy reformkori megyeleírásában 15 csepregi szőlőhegyet említenek és a 19. század eleji évi termést 10 000 akóban adták meg. A bort „kemény és jó” nedűként jellemezték. A hegykönyv a következő 24 szőlőhegyről nyújt adatokat: Hosszúgyöp, Középszer, Bayszer, Rusa, Grund (Gurumb), Világos, Grádics, Pogány, Felső-Benye, Ramok, Felső-Hanga, Bosek, Alsó-Hanga, Kis Hanga, Nagy Kincse, Kis Kincse, Szak-hegy, Köves Gödör, Nagy Gödör, Pető hegye, Pető gödre, Felső-Csékéd, Középső-Csékéd, Alsó-Csékéd. A Csepregi inscriptionális bejegyzései szerint jelentős volt a csepregi szőlőhegyeken az úgynevezett bebírók (más településeken élő tulajdonosok) száma. Pl. a három Bük lakóinak tulajdonában volt a három Csékéden levő szőlők nagy része.

A Rákóczi szabadságharc alatt a városban mindkét harcoló fél seregei számos alkalommal megfordultak. A kurucok részéről Forgách Simon, Bottyán János tábornokok, a labancok közül Pálffy János, Guido Starhemberg sarcolták meg a várost.

A város jelentős részének pusztulásával, több ember halálával járt az 1776. április 1-i tűzvész. Ezt az eseményt Kozma István akkori plébános versben örökítette meg. Ennek emlékére lett hagyománnyá a délután négy órai harangozás.

A várost korábban gyakran fenyegető árvízveszély csökkentésére 1818-ban kezdték el az azóta is Ásás-nak hívt mesterséges csatorna létesítését. Híresek voltak az Ásás és az Öreg-Répcse közti Futtató-gyöp-ön – az első, 1819. évi ismertető szerint – „emberemlékezet óta tartott” – pünkösdhétfői lóversenyek. Megszervezésében szerepe volt a csepregi Jankovichoknak, később Felsőbüki Nagy Pálnak is. A feudális kor végén Csepregen az urbáriumban meghatározott egész telekhez 16 magyar hold szántó és 6 hold rét tartozott. A város lakossága 1848-ban 2458 fő volt. A Sopron megyei ideiglenes választmányba választották többek között Jankovich Izidor földbirtokost, Szabó István plébánost, Hartmann József gyógyszerészt. Több csepregi vett részt honvédként az 1848-49-es szabadságharcban. Brukner Ferenc nemzetőr őrnagy, Kozma Rudolf százados és Belkovich János hadnagyén kívül 22 honvéd neve ismert. A szabadságharc hadieseményei magát a várost csak annyiban érintették, hogy 1848 októberében csepregi legények hét fosztogató horvát katonát (Jellasics visszavonuló seregéből) elfogtak.

Csepregen született Bognár Ignác zeneszerző (1811-1883). Operákat, kórusműveket, népszínművekhez dalbetéteket írt. Két népdalgyűjteményt állított össze az 1850-es években. Petőfi Sándor 36 költeményét is megzenésítette. Szintén Csepreg szülötte volt dr. csepregi Horváth János (1853-1945) jogász, közigazdász, a múlt század végi szövetkezeti mozgalom egyik elindítója. Mindkettőjük szülőházát emléktábla jelöli. Gyógyszertár már 1842 óta működik a városban. Alapítója, Hartmann József az országos gyógyszerész egyesület elnöke volt. A postahivatalt 1857-ben nyitották meg. A mezőváros határán keresztül építették meg 1865-ben a Sopron-Nagykanizsa közti ún. déli vasutat. A soproni Carstanjen lovag által vezetett gazdasági társaság, a bécsi Schöller-bankházzal közösen 1867-ben építette fel a környék legnagyobb cukorgyárát a Szakony melletti külterületen, az ún. csepregi gyártelepen. 1884-ben megszerezték a felsővárosi kastély tulajdonjogát is Jankovich Gyula gróftól. Csepreg első modern bankja, a Répcevidéki Takarékpénztár 1873-ban alakult meg. Az utcavilágítási Egylet 1875-ben kezdte meg működését. A kisváros fejlődésének jelentős

eseménye volt 1876-ban az eredetileg félszáz községből álló csepregi járás megszervezése. Önkéntes Tűzoltó Egyesülete, mely ma is működik, 1882-ben alakult. A modern polgári közigazgatás kialakításával összefüggésben 1886-ban addigi "mezőváros" címe helyett nagyközségi rangot kapott (ez akkor nem jelentett visszalépést!). 1887-ben jelent Farkas Sándor káplán Csepreg mezőváros története című monográfiája. Nyugodtan mondhatjuk, az egész régi Magyarország területének egyik legalaposabb és legrészletgazdagabb városmonográfiáját alkotta meg az akkor 34 éves fiatal pap. Később Csepregtől távolibb plébániákra került, de nyugdíjasként visszatért a városba és 1938-ban itt halt meg.

A századforduló utáni években a Kollár fivérek alapították meg a Csepregi Columbia Bőrgyárat, melynek termékei - nyugodtan mondhatjuk - világszerte ismertté váltak. 1910-ben a városban kórházegyesületet szerveztek. Alaptökéjét a tormási Bauer család és a Répcevidéki Takarékpénztár biztosította. 1913-ban helyezték üzembe a Sárvárt Csepregen át Kőszeggel összekötő vasútvonalat. A helyi sajtó kezdetét az 1904-ben megjelent "Csepreg és vidéke", majd 1909-től a "Répcevidéki Hírlap" jelentette.

A járásszékhely kisváros 1867-1945 között összességében jelentős fejlődésen ment keresztül. Lakossága a 30-as években meghaladta a 4000 főt. A villanyvilágítás 1923 óta működik a településen, az országos hálózatba 1941-ben kapcsolták be. Az új községháza, homlokzatán a középkori eredetű címerrel 1930-ban épült. A két háború közti évtizedekben is virágzó kulturális életről beszélhetünk Csepregen. A polgári iskola 1920-ban kezdte meg működését. Az Iparoskör dalárdája a huszas években alakult, jogutódja az Iparos Dalkör 1932-ben jött létre. A Földműves Dalárda még 1920-ban kezdte meg működését. A két kórus Csepregi Férfikar néven 1937-ben egyesült. A városi Fúvószenekar 1930-ban alakult. Rajczy Mária Mechtilda nővér (Isteni Megváltó Leányai), az akkori jegyző lánya doktori disszertációjaként írta meg Csepreg irodalmi múltját és népköltészeti, néprajzi hagyományait. Munkája 1944-ben önálló kötetként is megjelent. Munkaszolgálatosként teljesített katonai szolgálatot Csepregen Lázár Jenő, a sághegyi bazaltbánya tulajdonosa. Neki köszönheti a város a két artézi kút felépítését 1942-ben.

A 20. század két nagy háborúja a város lakosságától is áldozatokat követelt. Az 1. világháborúban 204-en haltak hősi halált. A trianoni diktátumot követően a revíziós törekvések 1938-41 között részleges sikerrel jártak, melynek Csepreg lakói is örültek, azonban az ország belesodródott a 2. világháborúba is. Ez utóbbi a helység lakosai közül 134 főnyi áldozatot követelt. Közülük 89-en katonák, 45-en polgári áldozatok voltak – köztük 36 zsidó honfitársunk. Az 1944-es év tragikus eseményei közé számít az egykori járás zsidóságának a Csepregen létesített gettóba történő összegyűjtése és deportálása. Több mint 200 áldozatot követelt közülük a vészkorszak. A szovjet-német front 1945. március 29-én haladt át a településen. A visszavonuló német csapatok felrobbantották a Répce-hidat. Csak közel fél évszázad múlva, a rendszerváltozást követően lehetett hivatalosan is megemlékezni a második világháború helyi áldozatairól és a frontokon hősi halált halt csepregiekről.

Az 1945. évi földosztás során 508 igénylő között 2255 katasztrális hold földet osztottak ki, a korábbi nagybirtok zöme azonban az állami gazdaságokhoz került. Az első termelőségvetkezetet 1949-ben alapították, Petőfi Sándor Termelőségvetkezet néven, 1960-ban hozták létre az Új Élet Tsz-t. A kettőt 1961-ben Győzelem Termelőségvetkezet néven egyesítették. A korábban külön-külön működő kisebb Állami Gazdaságok (Kincsedpusztai-, Meggyespusztai stb.) egyesítésével 1961-ben hozták létre a Csepregi Állami Tangazdaságot. Mindkét gazdasági egység nagy szerepet játszott a település életében. Az 1990-es

rendszerváltozást követően mindkét mezőgazdasági üzem és a Csepreg és Vidéke ÁFÉSZ is átalakult részvénytársasággá és korlátolt felelősségű társasággá.

Nem tett jót a város fejlődésének, hogy 1950-ben megszüntették a csepregi járást, elköltöztették az itt működő hivatalokat, a bíróságot, közjegyzőséget, földhivatalt, adóhivatalt stb. A régi járás északi fele Győr-Sopron megyéhez, míg a déli rész Csepreggel együtt Vas megyéhez került. A korábbi járási székhelyt egyszerű községgé sorolták vissza, még nagyközségi címét is csak 1970-ben kapta vissza. A félig-meddig megindult fejlődés során megvalósultak különféle fejlesztések. A vezetékes vízszolgáltatás 1964-ben indult meg, a szennyvízcsatornázás első üteme 1972-ben készült el. A Soproni Ruhagyár csepregi telep 1968-ban készült el. A vasútvonalat azonban 1974-ben megszüntették, ennek "eredményeképpen" került Bükre az állami gazdaság hűtőháza, egy későbbi ipari beruházás helyszíne is. A városban mindig nagy érdeklődés nyilvánult meg a település múltja iránt. A Honismereti Kört még 1956-ban alapították. Később főleg Wellner Lőrinc tanár tett sokat a helytörténeti kutatás, muzeális tárgyak gyűjtése terén. A "Falumúzeum"-nak nevezett helytörténeti gyűjtemény 1977-ben nyitotta meg kapuit. Hat kiállító teremben mintegy 1400 műtárgy látható itt, számos régészeti, néprajzi tárgy és több kismesterség eszközei. Ugyancsak Wellner tanár úr tollából jelenhetett meg 1981-ben a Csepreg útikönyv, benne a helység első rövid 20. századi történeti áttekintésével.

A település 1995 július 1-én kapta vissza régi városi címét. A várossá nyilvánítás első évfordulójára megjelentették a mezőváros történetét bemutató Farkas Sándor által írt monográfia reprintjét és egy új eredményeket közlétező tanulmánykötetet. A Farkas Sándor Egylet az egyházközség segítségével 1996-ban jelentette meg a Répce mente meséi és mondái című gyűjteményt, 1997-ben pedig reprintben Rajczy Mária Mechtilda Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai című művét. A következő évtizedekben még 8 könyvet adott ki az egyesület. A városban 1992 óta ismét van helyi sajtó, a Csepregi Promenád c. havilap, majd jogutódja a Répcevidék. Csepreg fejlett oktatási és kulturális intézményrendszerrel dicsekedhet. Óvoda, Általános Iskola, a Bognár Ignácra elnevezett Zeneiskola, valamint a VMSZC Nadasdy Tamás Technikum és Kollégium működik. Utóbbi intézmény elődje 1962-ben kezdte meg működését. Középfokú számítástechnikai képzése az országban az elsők között indult meg. A Petőfi Sándor Művelődési Ház és Könyvtár 1954-ben kezdte meg működését. 1987-ben adták át az új Óvoda épületét. Az új Egészségházat 1989-ben avatták föl. A már évtizedek óta működő Öregek Napközi Otthona 1997-ben a Szent Katalin Alapítvány segítségével a régi zárdaépületben nyert elhelyezést, bentlakásos részleggel bővítve.

Az utóbbi évtizedekben a település jelentős infrastrukturális fejlődésen ment keresztül. Minden utcában kiépültek a gázvezetékek, teljessé vált a telefonszolgáltatás. Megvalósult a település teljes csatornázása, a regionális tisztítómű átadására 1997-ben került sor. Számos új magánvállalkozás működik. Közülük kiemelkedő eredményekkel dicsekedhet az Euroboard Kft., a Fal Kft., a WFK-Ü Kft., az Uniriv Kft. és az Unigalv Kft.. Több varroda is működik a városban. A sütőiparban a Soproni és Társa Kft. péksége komoly hírnevet vívott ki magának a térségben. A vendéglátóhelyeket kivétel nélkül magánvállalkozók működtetik. Szálláshelyként a Hotel Öreg Malom, a Hangya Panzió és nyári szünetekben a középiskola kollégiuma vehető igénybe. Az 1924-ben alakult Csepregi Sport Egyesület labdarúgó csapata 1998-ban érte el történetének eddigi legnagyobb sikerét, bejutott a nemzeti bajnokság III. osztályába. Jelenleg a megyei bajnokság I. osztályában játszik. A város legnagyobb múltú kulturális egyesülete az 1930-tól működő Fúvószenekar. A Csepregi Vegyeskar 1980-ban jött

létre. Legnagyobb hagyományörző egyesülete a Farkas Sándor Egylet 1993 óta tevékenykedik.

2005-ben, a várossá nyilvánítás 10 évfordulóján jelentős fejlesztések indultak el. Új, korszerű iskola építkezése kezdődött s megindult a történelmi Fő-tér (Széchenyi-tér) felújításának előkészítése is. A dr. csepregi Horváth Jánosról elnevezett iskola átadására 2007. szeptember 1-én, a felújított Fő-tér avatására pedig 2011. szeptember 10-én került sor.

Csepreg műemlékei:

Római katolikus templom (Széchenyi tér 24.)

Legrégibb formájában a 14. század első felében épülhetett mai megjelenése alapján. Első okleveles említése 1433-ból származik. Szent Miklós titulusa kereskedővárosokra utaló jellegzetesség. A torony kapuzata késő gótikus, 15. századi eredetű. Már 1592-ben is toronyórája működött. A 18. században barokk stílusban építették át. Legutóbb 1939-ben esett át nagyobb átalakításon, hajója ekkor teljesen újjáépült. Főoltára Mária Terézia korabeli, Johann Cimbal festette képpel.

Mária oszlop (Széchenyi tér 24.)

1670 előtti korai barokk alkotás, félig levéselt, de a közelmúltban restaurált Nádasdy címerrel.

Schöller-kastély (Széchenyi tér 22.)

A Kanizsai család későközépkori, először 1509-ben említett várkastélya 1532-től 1671-ig a Nádasdyaké, később a Draskovich, majd a Sinzendorf, Szluha, végül 1775-1884 között a Jankovich családé volt. Klasszicista átépítése 1808-1811 között Hild Vencel nevéhez fűződik. Jankovich Gyula gróf eladta a bécsi Schöller cukorgyárnak, később járási szolgabíróság, majd iskola működött falai közt.

Szent Katalin templom és zárdaépület (Kossuth L. u. 67.)

Egykor ispotály temploma volt. Középkori előzményének egyik zárókövén az Egervári család címere volt látható. A 15. századi késő gótikus építkezés hozzájuk köthető. Egy jelentősebb tűzvész után, 1592-ben építették újjá. Később, a 18. században barokk formában alakították át. Amikor az épületet 1877-ben apácák (Isteni Megváltó Leányai) rendházává építették ki, a korábbi templom a zárda kápolnájává alakult, ekkor eklektikus átépítésen, 1885-ben pedig bővítésen esett át.

Rothermann-kastély (Kossuth L. u. 53.)

Mai formájában a 19. század végére jellemző eklektikus megjelenésű. Újabb kutatások szerint a mai épület egy régebbi kastély helyére épült.

Szentkút-kápolna (Kőszegi u. 54.)

A mai korai klasszicista stílusú kápolna 1815-16-ban épült, kivitelezője Schrenk Ferenc volt. Homlokzati szobrai Szent Annát a gyermek Máriával és Nepomuki Szent Jánost ábrázolják. Oltára neogótikus.

Boldogasszony-kápolna (külterület)

A régi Boldogasszony templom helyén 1869-ben építtette Jankovich Gyula gróf neogótikus stílusban. Itt nyugszik Jankovich Antal gróf, a család csepregi birtokszerzője és felesége Nemeskéri Kiss Katalin, valamint hét évesen elhunyt Antal fiuk.

Irodalom:

Balogh Jánosné Horváth Terézia: A pünkösdi király Csepregen és Jókainál. Csepreg, 2005.

Balogh Jánosné Horváth Terézia: Egy mezővárosi iskolamester és jegyző a XIX. század első felében. In: Vasi Szemle LX. (2006) 473-496.

Balogh Jánosné Horváth Terézia: Tri domovine Janković vlastela – Hrvatska, Ugarska, Austrija – 99 mozaika o prošlosti obitelji i kulturne povijesti. Čepreg, 2019.

Csepreg régi képes levelezőlapokon és fotókon. Szerk.: Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna. H.n. (Csepreg), 2000.

Dénes Jenő: Csepreg településföldrajza. Geographia Pannonica XXVI. Pécs, 1937.

Dénes József: Két alapvető kérdés Csepreg kialakulása körül. Adalékok Csepreg településtörténeti vázlatához. In: Vasi Szemle LX. (2006) 422-426.

Dénes József: Csepreg főtéri kastélya. In: Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat 2007. december (III. évf. 6. szám) 36-39.

Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest, 1887. (reprint: Csepreg, 1996)

Horváth Richárd: Források a csepregi erősség középkori történetéhez In: Vasi Szemle LX. (2006) 427-435.

Jobst Ágnes: Csepreg a 20. századi történelem viharában 1900-1960. Szombathely, 2020.

Nógrády Árpád: Csepreg ostroma és Sárvár bevétele 1454-ben. In: Vasi Szemle LXIV. (2010) 685-697.

Pukler Zoltán: Szemelvények Csepreg vallástörténetéből. Csepreg, 2019.

Rajczy Mária Mechtilda: Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai. A „Soproni Szemle” Kiadványai 163. szám, Sopron, 1944. (reprint. Csepreg, 1997)

Reichardt György: Csepreg ezredfordulós körképe. Csepreg um die Jahrtausendwende. Csepreg, 2000-2001.

Sági Ferenc: A polgári fejlődés és az egyesületek Csepregen. In: Vasi Szemle LX. (2006) 451-472.

Sági Ferenc: Felsőbüki Nagy Pál és daruvári Jankovich Izidor kapcsolata. In: Vasi Szemle LXII. (2008) 63-69.

Sági Ferenc: A Répce-vidék nemzetőrsége 1848-ban. In: Vasi Szemle LXIII. (2009) 48-65.

Sági Ferenc: Adalékok a csepregi szőlőtermelés és borkereskedelem múltjához. In: Vasi Szemle LXVIII. (2014) 106-109.

Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: Dénes József. Csepreg, 1996.

Wellner Lőrinc: Csepreg. H.n., é.n. (Csepreg, 1981.)